

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

AZERBAYCAN TÜRKLERİ VE ERMENİ İLİŞKİLERİNDE 1905-1907 OLAYLARI

İlaha KHANTAMİROVA

-

Blog No: 22
15.10.2024

İlaha KHANTAMİROVA BÜKE

AVİM UEP Katılımcısı

Karabağ Savaşının sona ermesinin ardından, sınırların belirlenmesi konusu gündemdeyken Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkileri tarihi açıdan yeniden değerlendirmek yararlı olacaktır. Bu iki halk arasındaki ilişkiler, tarihin farklı dönemlerinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Ancak 19. yüzyıldan bugüne kadar devam eden gerginlik değişmeyen bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler arasındaki ilişkilerde 1905-1907 olayları, binlerce can kaybı, mal kaybı ve yıkımlarla sonuçlanan trajik bir dönemi temsil eder. Bu olayları anlamadan, günümüzdeki sorunların kökenini kavramak zordur. Azerbaycan tarihinde önemli bir dönemeç olan Türkmençay Antlaşması, ülkenin coğrafi ve milli bütünlüğünün Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak Rusya ve İran imparatorlukları arasında bölünmesiyle sonuçlandı. Bu antlaşma sonrası Rus yönetimi, İran ve Osmanlı topraklarındaki Ermenileri Azerbaycan'ın verimli topraklarına yerleştirme sürecini başlattı. Türkmençay Antlaşması'nın 12., 14. ve 15. maddeleri, Ermenilerin İrevan, Nahçıvan ve Karabağ topraklarına göç etmelerini yasal hale getirdi.**(1)** Aynı süreçte, 14 Eylül 1829'da Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu arasında imzalanan Edirne Antlaşması ile Nahçıvan ve İrevan hanlıklarının Rusya'ya katılması onaylandı.**(2)**

Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesi, ilerleyen dönemde yaşanacak trajik olaylara zemin hazırladı. 1905-1907 olayları bu trajedilerin ilkiydi. Bu olaylar sonucunda

158 Azerbaycan köyü tahrip oldu, evler yıkıldı ve yüzlerce insan hayatını kaybetti. 1905-1906 yıllarında Ermeniler, 500 cinayet işledi. Olaylar 6-10 Şubat tarihlerinde Baküde başlamış, ardından Şuşa ve Gence gibi diğer bölgelere yayılmıştır.

Rusya İmparatorluğunun bu dönemde yaşadığı siyasi ve ekonomik krizler, Rus-Japon Savaşında aldığı mağlubiyetin de etkisiyle, halkların kendi hakları için mücadele etmelerine zemin hazırlamıştır. Rusyadaki Türkler, barışçıl yollarla verdikleri mücadeleler sonucunda eğitim, kültür ve basın alanında bazı haklar elde ettiler. Ancak Ermeniler, "Büyük Ermenistan" hayalini gerçekleştirmek için barışçıl yolları değil, daha radikal ve terörist faaliyetleri tercih ettiler. 93 Harbi sırasında Rus ordusu tarafından Anadoluda gerçekleştirilen kanlı katliamları organize eden Ermeni komiteleri, bu sefer dikkatlerini Azerbaycana çevirdiler. Katliamlar, 1890 yılında Tifliste sosyalist bir parti olarak kurulan ve sosyal adaleti savunduğunu iddia eden Ermeni-Devrimci Federasyonu -Taşnaksütyun un emirleri ve planları doğrultusunda gerçekleştirildi.**(3)**

1905-1907 olaylarının nedenlerine bakıldığında, çatışmaların yalnızca Baküde kalmayıp diğer bölgelere de yayılmasının hem Rusya İmparatorluğunun hem de Ermenilerin menfaatlerine hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Ermeniler bu katliamlarla Müslüman nüfusu Güney Kafkasya'dan yok etmeyi hedeflemiştir. Öte yandan, Rus hükümeti, bu süreçte Ermenilerin özerklik taleplerine ve Rusya'ya karşı faaliyetlerine karşı çeşitli önlemler almak için adımlar atmıştır. Bu önlemlerden biri, 12 Haziran 1903te kilise topraklarına el konulmasıydı. Nitekim, Kafkasyada olaylarla ilgili soruşturma yürüten senatör Aleksandr Kuzminski, yaptığı soruşturma sonucunda hazırladığı raporda olayların sorumlusu olarak Ermeni Apostolik Kilisesini belirtmiştir. 1905 olaylarından bir yıl önce, 1 Ocak 1904 tarihinde Hınçak Cemiyeti tarafından dağıtılan broşürlerde Ermenilere, Çar bizim topraklarımızı alıyor, ona boyun eğmeyin çağırısı yapılmıştı.**(4)** Özetle, Ermenilerin radikal hareketleri Rus hükümetini önlemler almaya mecbur bırakmış, bu durum ise Ermenilerin daha da radikal adımlar atarak suikastlar ve sabotajlarla bu kararlara karşı mücadele etmelerine yol açmıştır.

Aslına bakılırsa, kilise mülklerine el konulması Ermenilere Güney Kafkasyada yaşayan Müslüman Türklere karşı yıllardır bekledikleri intikamı almak için bir fırsat sundu. İlginçtir ki, Senatör Kuzminski, olayların nedenlerini araştırırken, Ermeniler ile Müslümanlar arasındaki mezhep farklılığını, Ermenilerin Müslüman yönetimi altında yaşadıkları zulmü ve Ermenilerin Müslümanlardan daha eğitimli ve ileri düzeyde olmalarını olayların önemli sebepleri arasında sıraladı.**(5)**

Bakü olayları başlamadan önce, Ermeniler Türkler hakkında vahşi, cani olduklarına dair iftiralar yaymaya başladılar. 6 Şubat 1905 tarihinde bir Türk öldürüldü, ertesi sabah bir kişi daha katledildi, ardından bir Ermeni asker, yargıya götürdüğü bir Türk mahkumu öldürdü. Bu olaylar, Ermeniler tarafından Türkleri kışkırtmak amacıyla kasıtlı olarak başlatılmıştı. Kısa süre içinde şehirde Türkler ve Ermeniler birbirlerine karşı savaşmaya başladılar. Ermenilerin kışkırtmasıyla başlayan bu olaylar, hızla bütün şehre yayıldı. Çar II. Nikola olağanüstü hal ilan etmesine rağmen, katliamlar durmadı ve polis katliamı durdurmak için hiçbir adım atmadı. Olayların tanıkları, bu pasifliğin olayların şiddetini artıran bir faktör olduğunu belirtti.

Mehmet Sait Ordubadi, 1905 olayları sırasında yaşayan Azerbaycan Türkü bir yazar ve gazeteciydi. Katliamın gerçekleştiği yerlerden gelen 245 mektuba dayanarak kaleme aldığı "Kanlı Yıllar" adlı eserinde, olayların dört ana nedenini sıralar: Bunlardan biri, polisin ve askerlerin olaylara müdahale etmemesidir.**(6)** Ermeni yazar Alibekov da Yelizavetpolskie Krovavıe Dni adlı eserinde yönetimin olayları bilinçli olarak kontrol altına almadığını ifade etmektedir.**(7)** Rusya İmparatorluğu, bu süreçte her zamanki böl ve yönet politikasını uygulayarak halkları birbirine düşürmeyi başarmıştır.

İngiliz konsolosu Stevens, 25 Şubat 1905 tarihine Baküde 900 Ermeni ve 700 Türkün öldüğünü raporladı. Savaşın sebebi olarak ise ırksal nefreti gösterdi.**(8)**

Ermeniler, 1905-1907 olaylarının Bakü'deki petrol milyonerleri tarafından kışkırtıldığını ve finanse edildiğini iddia ettiler. Ancak Bakü, o dönemde dünya genelinde bir petrol merkezi haline gelmişti ve farklı milletlerden iş insanları burada faaliyet gösteriyordu. 19. yüzyılın sonlarında, Azerbaycandaki 167 petrol sanayi firmasının %29,3ü Azerbaycan Türklerine aitti ve geri kalanları farklı milletlerden iş insanları arasında dağılmıştı.**(9)** Bu koşullar altında, Azerbaycanlı iş adamlarının Ermenilere karşı kışkırtıcı bir güce sahip olmadıkları açıktı. Aksine, katliamlar sırasında en büyük zararı petrol sahalarına Ermeniler vermiş, bu stratejiyle sanayiye zarar verip Rusya İmparatorluğu'nu da zayıflatmayı amaçlamışlardı.

1905-1907 yılları arasındaki katliamlar, Şuşa, Gence, Nahçıvan, İrevan ve Zengezurda devam etti. En şiddetli çatışmalar Şuşada yaşandı. Burada katliamı durdurmakla görevli askerler, aslında Türklere karşı kullanıldı. Ermeniler Şuşada hem daha fazla silaha sahipti hem de insan gücü açısından avantajlıydı. Katliam sırasında, İran'dan okul inşaatı için gelen 17 işçi öldürüldü ve saldırılar hız kazandı.

20-26 Ağustos 1905 tarihlerinde Baküde tekrar patlak veren olaylar, özellikle petrol sahalarında yoğunlaştı ve Rus yönetimini acil önlem almaya zorladı. Olayları yatıştırmak ve Azerbaycan ile Ermeniler arasındaki gerginliği azaltmak amacıyla Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Daşkov, 7-9 Eylül tarihlerinde Baküye geldi. Daşkov, şehrin yöneticisi Kamil Seferaliyev ve Şamahı'daki Ermeni Grigoryan Kilisesinin Piskoposu Ananiya ile bir araya geldi. Bu görüşmeler sonucunda, Daşkov Ermenilerin barış istemediğini ve olayların devam etmesinden onların sorumlu olduğunu belirtti.**(10)** Ancak tüm barış girişimlerine rağmen bir uzlaşma sağlanamadı ve katliamlar hızla Zengezur, Nahçıvan ve Cebrayıla yayıldı. Azerbaycanlılar bu durumda kendilerini korumak amacıyla savunma teşkilatları kurmak zorunda kaldılar. Bu dönemde kurulan ve en bilinen teşkilatlardan biri "Difai" oldu. Difainin kuruluşu, İrşad gazetesinin 241. sayısında ilan edildi. Bildiride, Ermenilerin Müslümanlardan daha güçlü olduğu ve Müslüman toplumun savunmasız kaldığı belirtilerek, bu nedenle teşkilatın kurulduğu ifade edildi. Ayrıca, Ermenilerin güçlü silahlara ve devlet basınında etkili bir desteğe sahip oldukları, hedeflerinin ise Kafkasyadaki Müslümanları buradan çıkarmak olduğu dile getirildi.**(11)**

Ancak, "Difai"nin tüm çabalarına rağmen, Bakü'de bulunan İngiliz konsolosu A.E. McDonell, Müslümanların çoğunun bu olaylara aktif katılım göstermediğini, eğer tüm Müslümanlar katılsaydı, hiçbir Ermeni'nin sağ kalamayacağını rapor etti.**(12)**

Ermeniler, Türklere karşı yalnızca silahlı saldırılarla değil, aynı zamanda basın yoluyla da

ciddi bir propaganda yürüttüler. "Mişak" ve "Bakinski Raboçi" gibi Ermeni gazeteleri, olayları tahrif ederek kendilerini mağdur gösterdiler. Azerbaycan basınında ise "İrşad", "Hayat" ve özellikle Rusça yayımlanan "Kaspi" gazeteleri, Ermeni basınına karşı koymaya çalıştı. Ancak Azerbaycan basını, Ermeni basını kadar güçlü değildi. Rusya İmparatorluğunun yıllardır Azerbaycan Türklerine uyguladığı ana dilde eğitim ve basın özgürlüğünden mahrum bırakma politikaları, bu eşitsizliğin temel sebebiydi. Sonuç olarak, dünya kamuoyunda Ermeniler, mağdur ve olayların kurbanı olarak gösterildi. Örneğin, Amerikan-Ermeni Cemaati tarafından yayımlanan bir raporda, Ermenilerin sessizce boyun eğen masum kurbanlar olmadığı vurgulandı. Ermeniler, İrevan ve Eçmiadzin'de kazandıkları maddi ve manevi üstünlüğü, Bakü ve Şuşadaki kayıplarını Türklere fazlasıyla ödeterek telafi ettiler.**(13)**

Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasındaki karmaşık ve inişli çıkışlı ilişkilerde vurgulanması gereken önemli bir nokta, bu olayların halk tarafından genel olarak onaylanmadığı ve birçok kişinin yaşananlardan tam olarak haberdar olmadığıdır. Hayat gazetesinden alınan bir alıntı, bu durumu daha net anlamamıza yardımcı olur:

Kimdir bizi bu duruma getiren? Bizim bu güzel ve eşsiz vatanımızı felaketlere sürükleyen? Kimdir binlerce çaresiz insanımızı aç ve susuz bırakan? Kimdir dükkanlarımızı, pazarlarımızı, evlerimizi kapatan, çocuklarımızı ve eşlerimizi gözyaşları içinde bırakan?"

Düşünelim! Bu eziyetin devam etmesi, her iki millet için de büyük bir felakettir. Her iki taraf aynı derecede mahvolacaktır. Kafkasyada ve hatta tüm Asyada, bu iki millet birbirine o kadar sıkı bağlarla bağlıdır ki, aralarına ayrılık sokmak imkansızdır. Ermenilerin ve Müslümanların ev komşuları, dükkan ve pazar arkadaşları, iş ve dert ortakları kimlerdir? Yine aynı Müslüman ve Ermeni değil midir?. Birimiz bir adım atabilir miyiz ki, diğeri ona ortak olmasın? Eğer Müslümana bir zarar dokunsa, Ermeniler de aynı zararı hissedecektir. **(14)**

Sonuç olarak, 1905-1907 olayları Rusya İmparatorluğu'nun uzun yıllar boyunca uyguladığı Ermenileri himaye, Azerbaycan Türklerini ise haklarından mahrum bırakma politikasının bir yansımasıydı. Ermenilerin radikal faaliyetleri, Rus hükümetini kilisenin gücünü sınırlandırmaya zorlamıştır. Ancak bu önlemler, Ermenilerin daha da sert eylemlerle tepki göstermesine neden olmuştur.**(15)** Güney Kafkasyada yaşanan bu katliamlar, Ermeni Taşnaksütyun teşkilatı tarafından organize edilmiş ve uygulanmıştır. Dolayısıyla 1905-1907 olayları, Ermenilerin Anadoluda gerçekleştirdikleri terör ve şiddet eylemlerinin bir devamı olarak görülebilir. Katliamlar sonucunda, Vorontsov Daşkov'un doğrudan müdahalesiyle Rus İmparatorluğu, Ermenilerle ilişkileri düzeltmek adına kilisenin el konulan mülklerini geri vermiştir.

Bu süreçte, Türkler de toplum olarak birleşip kendilerini savunmak amacıyla çeşitli teşkilatlar kurmuşlardır. Ancak nihayetinde, bu katliamdan en fazla zarar gören taraf Azerbaycan Türkleri olmuştur. Bu durum, katliamların Müslümanlar tarafından gerçekleştirildiği yönündeki Ermeni iddialarını da geçersiz kılmaktadır.

*Fotoğraf: Azerhistory.com

1. Kərim Şükürov, *Türkmənçay Müqaviləsi*, Bakı, 2006.

2. Edirne Antlaşması, *İslam Ansiklopedisi*, 3 Ekim 2024i https://islamansiklopedisi.org.tr/edirne-antlasmasi

3. Turgut Kerem Tuncel, Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnaksütyun, *AVİM*, Ekim 2024. https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-DEVRIMCI-FEDERASYONU-TASNAKSUTYUN

4. Oleg Kuznetsov, *The History of Transnatıonal Armenian Terrorism in the twenties century,* Berlin, Verlag Dr. Köster 2016.

5. İrşad. No35. Cənab senator Kuzminskinin Hüzuri-şahaniyə (şahanənin hüzurunda) ərz-halı

6. Mehmet Sait Ordubadi, *Kanlı Yıllar*, Bakü, 1991.

7. Алибеков И, «Елисаветпольские кровавые дни перед судом общество». Тифлис, 1906.

8. Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul, 1998.

9. Dilarə Seyidzadə, *Azərbaycan XX əsrin Əvvəllərində.Müstəqilliyə aparan yollar*, Bakı, 1998.

10. Фархад Джаббаров, Августовская Резня 1905 года и Вопрос Примирения Армян иАзербайджанцев в Политике Наместника Кавказа И.И. Воронцова- Дашкова. Известия Нахчыванского Отделения Национальной Академии Наук Азербайджана. Серия Общественных и Гуманитрных Наук, 2017, 3№.

11. İrşad No 241, Difai

12. Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul, 1998

13. Tadeusz Swıetochowskı, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920*, Ankara, 1988.

14. Hayat No 55. Müsibet.

15. Fərhad Cababrov, *Rusiya İmperiyasının Şimali Azərbaycanda Milli Siyasəti və 1905-1906-cı İllərdə Kütləvi Qırğınlar*, Avtoreferat. Bakı, 2022.

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: KHANTAMİROVA, İlaha. 2026. "AZERBAYCAN TÜRKLERİ VE ERMENİ İLİŞKİLERİNDE 1905-1907 OLAYLARI ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2024 / 22. Ekim 15. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/Blog/AZERBAYCAN-TURKLERI-VE-ERMENI-ILISKILERINDE-1905-1907-OLAYLARI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır